

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

ХАБІРОВА ЛАРИСА ІГОРІВНА

УДК 37.015.3:159.954-053.6(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ
РОЗВ'ЯЗАННЯ УЧБОВИХ ЗАДАЧ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Острог – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор
Яланська Світлана Павлівна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
завідувач кафедри загальної, вікової та
практичної психології

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор
Біла Ірина Миколаївна,
НАПН України,
учений секретар Відділення психології,
вікової фізіології та дефектології;

кандидат психологічних наук, доцент
Портницька Наталія Федорівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри соціальної та
практичної психології

Захист відбудеться «02» липня 2019 року о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 48.125.03 у Національному університеті «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська 2, м. Острог, Рівненська обл., 35800.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.oa.edu.ua та в науковій бібліотеці Національного університету «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська обл., 35800.

Автореферат розісланий «31» травня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат психологічних наук, доцент

І. В. Ковальчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розвиток сучасного українського суспільства, його спрямованість до євроінтеграції, характеризуються глобальними економічними перетвореннями, науково-технічним прогресом, широтою і насиченістю інформаційного поля та багаторівневістю суспільних відносин. Така динамічність перебігу суспільного життя диктує свої вимоги до соціуму в цілому та ставить нові задачі для кожної окремої особистості, зокрема й до підлітків, перед якими стоїть питання професійного та життєвого самовизначення.

Сучасне реформування освітньої системи базується на компетентнісному підході, суть якого полягає не стільки в сумі засвоєних знань учнями, скільки в умінні використовувати і застосовувати отримані знання у практичній діяльності. Нині, щоб бути конкурентоспроможним на ринку праці, недостатньо володіти певним об'ємом знань, сучасні тенденції суспільного розвитку вимагають від людини вміння творчо, нестандартно та самостійно мислити. У зв'язку з цим, особливої важливості набуває проблема психологічних особливостей розвитку творчості школяра у сучасних освітніх закладах. Формування творчої ініціативної особистості, здатної до критичного мислення та вияву творчої активності, базованої на генеруванні нових оригінальних ідей є однією із ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації учнів у навчанні, професії, й у суспільстві в цілому.

Проблема формування творчої ініціативи є інтегративною. Окремі її аспекти досліджують у контексті психічного розвитку особистості та діяльнісної сутності творчості (Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв, В. О. Моляко, О. Н. Лук, С. Л. Рубінштейн та ін.); психологічних механізмів розвитку творчої особистості (І. М. Біла, Д. Б. Богоявленська, Г. Б. Гандзілевська, З. С. Карпенко, В. В. Клименко, М. А. Кузнецов, С. Д. Максименко, Н. Ф. Портницька, В. В. Рибалка, В. А. Роменець, С. П. Яланська та ін.); творчої самодіяльності особистості (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, А. В. Брушлінський та ін.); психологічних положень щодо творчого потенціалу особистості (І. П. Маноха, Я. О. Пономарьов, О. К. Чаплигін та ін.); психологічних механізмів розвитку особистості (І. Д. Бех, Л. І. Божович, В. В. Давидов, І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, С. Б. Кузікова, В. Ф. Моргун, М. О. Орап, М. В. Савчин, М. І. Томчук та ін.); мотивації творчої діяльності (А. Адлер, І. Т. Кучерявий, О. І. Клепіков, К. Левін, О. М. Матюшкін, О. О. Музика, В. С. Ротенберг, З. Фрейд, К. Юнг, П. М. Якобсон та ін.); екзистенційно-гуманістичного розуміння поняття творчості (А. Маслоу, Б. С. Братусь, Г. Оллпорт, Т. М. Титаренко, Р. Мей, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та ін.); концепції креативності як універсальної творчої здібності (Дж. Гілфорд, Р. Стернберг); у контексті впливу навчальної діяльності (Г. Г. Ващенко, Т. Ф. Волобуєва, І. А. Зязюн, І. А. Каїров, Н. В. Кічук, А. К. Маркова, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, С. О. Сисоєва та ін.).

Враховуючи велику кількість досліджень із розвитку творчості особистості, все ж варто зазначити неоднозначність підходів до визначення поняття «творча ініціатива» та теоретико-методологічної розробленості проблеми формування творчої ініціативи підлітків в умовах навчальної діяльності.

Динамічні суспільні процеси, модернізація освітнього середовища та недостатня теоретико-методологічна розробленість даної проблематики обумовили вибір теми дослідження: *«Формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідницької теми кафедри загальної, вікової та практичної психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка «Психологія розвитку особистості в освітньому просторі» (державний реєстраційний номер 0114U002501).

Тема дисертації затверджена вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (протокол №3 від 29.10.2015 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук (протокол №2 від 23.02.2016 р.).

Мета дослідження: на основі проведеного теоретичного аналізу та емпіричного дослідження визначити психологічні умови та засоби формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач; розробити та апробувати тренінгову програму формування творчої ініціативи підлітків у процесі навчальної діяльності.

Відповідно до мети дисертаційного дослідження, у роботі були поставлені наступні **завдання**:

- 1) на основі теоретичного аналізу існуючих наукових підходів та досліджень творчої ініціативи, визначити її психологічний зміст та структуру;
- 2) розробити теоретичну модель формування творчої ініціативи учнів підліткового віку у процесі розв'язання учбових задач;
- 3) емпірично дослідити рівневі та структурні особливості творчої ініціативи підлітків та виокремити психолого-педагогічні умови формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач;
- 4) розробити та апробувати в умовах навчально-виховного процесу тренінгову програму формування творчої ініціативи підлітків.

Об'єкт дослідження – формування творчої ініціативи підлітків.

Предмет дослідження – психологічний зміст, структура, умови та засоби формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було використано комплекс методів дослідження, а саме:

теоретичні: аналіз, синтез, індукція, порівняння, узагальнення, систематизація, моделювання – під час розробки теоретичної моделі формування творчої ініціативи підлітків;

емпіричні: спостереження, бесіда, аналіз документації (для визначення міри прояву творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач; для дослідження діяльнісного змістового компоненту творчої ініціативи), констатувальний експеримент (для дослідження змістових компонентів творчої ініціативи, їх рівнів розвитку); психодіагностичні методики: тест особистісних творчих характеристик Ф. Вільямса (для дослідження особистісно-оціночного змістового компоненту творчої ініціативи підлітків); методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів за Б. К. Пашневим (для визначення мотиваційного змістового компоненту творчої ініціативи); тест дивергентного (творчого) мислення Ф. Вільямса (для дослідження творчого змістового компоненту); методика дослідження вольової організації особистості за А. А. Хохловим (для визначення емоційно-вольового змістового компоненту творчої ініціативи, зокрема: рівня розвитку ціннісно-сміслової організації, рішучості, наполегливості, вміння організовувати власну діяльність, самовладання, самостійності); формувальний експеримент (для уточнення психолого-педагогічних умов та засобів формування творчої ініціативи учнів у процесі розв'язання учбових задач; для перевірки тренінгової програми формування творчої ініціативи підлітків).

математико-статистичні: кількісний та якісний аналіз отриманих емпіричних даних, кореляційний аналіз із наступною якісною інтерпретацією та узагальненням, з використанням пакету електронних таблиць Microsoft Excel для статистичного аналізу за критерієм Пірсона (для обчислення та встановлення кореляційних взаємозв'язків), критерієм Ст'юдента (для статистичної обробки діагностичних даних, отриманих до і після впровадження програми формування творчої ініціативи підлітків) та критерієм Фішера-Снедекора (для перевірки формувального впливу тренінгової програми формування творчої ініціативи підлітків);

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що *вперше*:

- обґрунтовано та верифіковано теоретичну модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач; емпірично встановлено особливості взаємозв'язку між показниками творчої ініціативи підлітків; розроблено та апробовано тренінгову програму формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач;

- *уточнено* поняття творчої ініціативи підлітків як інтегративного показника творчої активності учня, її складові компоненти, змістові характеристики та критерії формування;

- *подальшого розвитку* набули уявлення про психолого-педагогічні умови та засоби формування творчої ініціативи підлітків у навчальній діяльності.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що запропонована тренінгова програма формування творчої ініціативи підлітків в її повному обсязі може бути використана практичними

психологами закладів освіти, працівниками психологічних служб з метою розвитку творчості та ініціативності учнів. Окремі елементи програми можуть бути корисними у практичній діяльності педагогів, практичних психологів, соціальних працівників, тренерів, батьків та самих підлітків.

Матеріали дослідження можуть бути використані для організації психолого-педагогічних семінарів, проведення методичної, педагогічної ради у закладах освіти, проведення позашкільних заходів, а також під час викладання навчальних дисциплін «Загальна психологія», «Психологія творчості», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія» для студентів ЗВО.

Результати дослідження впроваджено у навчальний процес: Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 1527/01-60/24 від 07.05.2018 р.), Полтавської гімназії №13 (довідка № 108 від 06.06.2018 р.), Полтавської гімназії «Здоров'я» №14 (довідка № 01-30/183 від 21.05.2018 р.), Полтавської ЗОШ І-ІІІ ступенів №38 (довідка №330 від 23.05.2018 р.), Калашниківського навчально-виховного комплексу (довідка № 95 від 01.06.2018 р.), Нікопольського навчально-виховного комплексу №7 «Загальноосвітній заклад І ступеня – гімназія» (довідка №72 від 30.05.2018 р.). Результати дослідження були використані в роботі Полтавського обласного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (довідка №05/1268 від 29.12.2017 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження були представлені на: І Міжнародному науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (м. Кам'янець-Подільський, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (м. Одеса, 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток науки і освіти у сучасному світі» (м. Київ, 2016 р.), V Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психологічної теорії та практики» (м. Вінниця, 2017 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Психологія та педагогіка у ХХІ столітті: перспективні та пріоритетні напрямки досліджень» (м. Київ, 2017), I Міжнародній науково-практичній конференції «Природнича освіта і наука для сталого розвитку України: проблеми і перспективи» (м. Глухів, 2017 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (м. Кам'янець-Подільський, 2018 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психологічної теорії та практики» (м. Вінниця, 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи» (м. Полтава, 2016 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Досягнення та перспективи дослідження феномену здоров'я у сучасній психології» (м. Вінниця, 2017 р.), II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи» (м. Полтава, 2017 р.),

III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи» (м. Полтава, 2018 р.); обласному науково-практичному семінарі «Формування екологічного світогляду та розвитку екологічної культури в середній та вищій школі» (м. Полтава, 2016 р.).

Публікації з теми дисертації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 18 наукових праць, з яких: 5 статей у виданнях, що входять до переліку фахових видань України з психології (із яких 3 статті у збірниках, що входять до міжнародних наукометричних баз), 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, 12 – опубліковані у збірниках наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (164 найменування, з них 14 – іноземною мовою), 7 додатків (на 56 сторінках). Дисертаційна робота містить 10 рисунків і 12 таблиць на 11 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 233 сторінки, основний її зміст викладено на 161 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, описано методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, наведено дані про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретичні аспекти дослідження проблеми формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач»* – представлено теоретико-методологічний аналіз проблеми формування творчої ініціативи підлітків, розкрито зміст понять «творчість», «активність», «ініціатива», «ініціативність», «творча ініціатива». На основі аналізу психологічних особливостей розвитку підлітків, визначених змістових компонентів творчої ініціативи учня та їх взаємозв'язку з виділеними процесуальними етапами вирішення задач, обґрунтовано модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач.

У своїх дослідженнях науковці акцентують увагу на різних аспектах творчості особистості, зокрема її визначають: як діяльність людини (Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, О. О. Леонтьєв); як джерело внутрішньої активності психіки (В. С. Ротенберга, Д. Б. Богоявленська); як феномен активної неадаптивності (В. А. Петровський, О. С. Огнєв); як універсальну функцію людини, яка пов'язана з усіма формами самовираження (А. Маслоу); як трансформуючу силу, що забезпечує саморозвиток індивіда (К. Роджерс); як вищу форму активності особистості (С. Д. Максименко); як процес самотворення, саморозвитку, самореалізації, самооб'єктивації особистості (В. В. Рибалка); як вищий ступінь розвитку, підготовленості до конкретних видів діяльності й до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуку виходів із кризових ситуацій, до найбільш конструктивного раціонального прийняття рішень у складних та екстремальних умовах (В. О. Моляко).

На основі проведеного теоретичного аналізу, ми визначаємо творчу ініціативу як надситуативну за своєю спрямованістю форму вияву активності особистості, результатом чого є суб'єктивно якісно новий та оригінальний продукт (об'єкт), особистісно значимий для суб'єкта.

Здійснений аналіз теоретичних підходів до поняття «творча ініціатива» дозволив нам виділити у структурі останньої п'ять змістових компонентів (мотиваційний, особистісно-оціночний, творчий, емоційно-вольовий та діяльнісний) та побудувати модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач (рис. 1).

З'ясовано, що на першому етапі розв'язання учбової задачі, що передбачає ознайомлення з її умовами, запускається мотиваційний компонент творчої ініціативи учня (внутрішні і/чи зовнішні мотиви). На другому етапі, на основі особистісної оцінки власних можливостей та вимог задачі, підліток приймає або не приймає цю задачу, включає або не включає її у поле суб'єктивного значення. Третій етап розв'язання учбової задачі передбачає пошукову активність підлітка, включення творчого та емоційного компонентів творчої ініціативи особистості. Четвертий етап (розв'язана учбова задача) передбачає психологічну готовність підлітка представити продукт творчої ініціативи зовні – реалізувати внутрішню творчу ідею у зовнішньому просторі, екстеріорізувати її, в чому проявляється діяльнісний компонент творчої ініціативи.

Серед головних психолого-педагогічних умов формування творчої ініціативи учнів у процесі розв'язання учбових задач виділено: встановлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії між вчителем та учнями; створення сприятливого навчального середовища для виявлення ініціативи підлітками, що включає можливість висловлення особистої думки, безумовне прийняття та повага до суб'єктивного досвіду учня, відсутність оціночного ставлення з боку вчителя (в контексті навішування ярликів); забезпечення мотивації до пошуку творчих способів розв'язання учбових задач, що передбачає врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, а також групового контексту розв'язання задачі; спонукання учнів систематично взаємодіяти один з одним, пізнавати себе та виражати свої ідеї.

У моделі представлені засоби формування творчої ініціативи учнів: ділові та рольові ігри, театралізовані інсценізації, групові дискусії, конференції, проектно-орієнтовані завдання, психолого-педагогічний тренінг; діагностичні засоби: спостереження, бесіда, відповідні психодіагностичні методики.

У другому розділі – *«Емпіричне дослідження творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач»* – представлено опис методологічних основ організації емпіричного дослідження, обґрунтовано вибір діагностичного інструментарію, відповідно до кожного визначеного складового компоненту творчої ініціативи підлітків. За результатами проведеного математично-статистичного аналізу представлено інтерпретацію отриманих результатів констатувального експерименту.

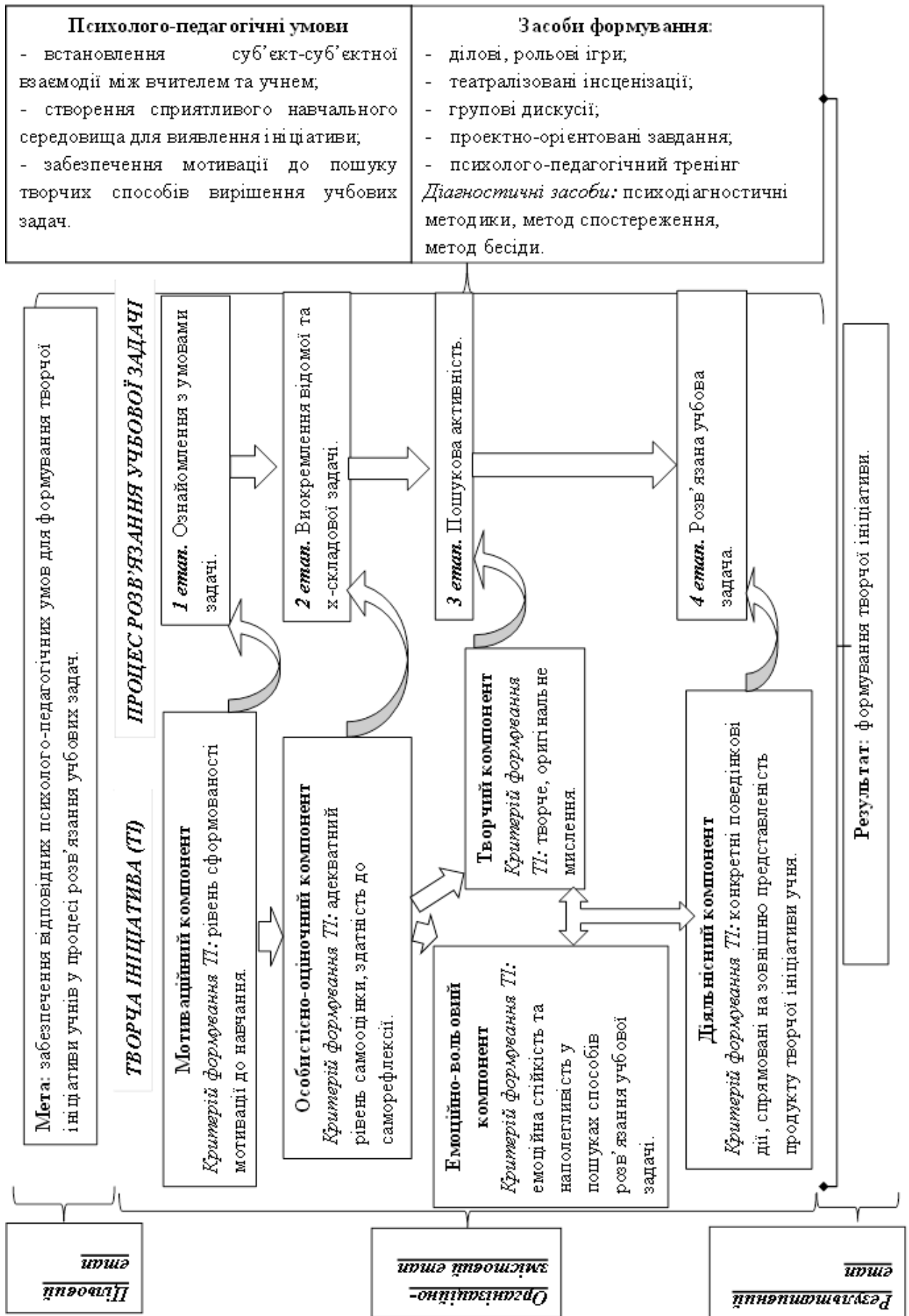

Рис.1 Модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач

На основі виокремлених змістових компонентів творчої ініціативи, нами було визначено та обґрунтовано критерії рівня сформованості творчої ініціативи учнів та підбрано відповідний психодіагностичний інструментарій (табл.1).

Таблиця 1

Комплекс психодіагностичних методик для дослідження змістових компонентів творчої ініціативи підлітків

Компоненти творчої ініціативи	Критерії формування творчої ініціативи	Показники творчої ініціативи	Діагностичний інструментарій
Мотиваційний	навчальна мотивація	високий рівень сформованості мотивації до навчальної діяльності	Методика вивчення мотивів навчальної діяльності учнів (за Б. К. Пашнєвим)
Особистісно-оціночний	самооцінка, саморефлексія	адекватний рівень самооцінки, саморефлексія	Тест особистісних творчих характеристик Ф. Вільямса
Творчий	креативність мислення	високий рівень оригінальності, творчості мислення	Тест дивергентного (творчого) мислення Ф. Вільямса
Емоційно-вольовий	ініціативність, самостійність, наполегливість	високий рівень розвитку ініціативності, наполегливості	Методика дослідження вольової організації особистості (за А. А. Хохловим)
Діяльнісний	психологічна готовність до виявлення творчої ініціативи	готовність зовнішньо представити варіант розв'язання задачі (продукт)	Метод спостереження, метод бесіди

Під час організованих спостережень та проведених бесід із класними керівниками і шкільними педагогами, було встановлено, що більшість учнів (64,2%) демонструють середній рівень прояву творчої ініціативи в процесі вирішення учбових задач, 32,0% – взагалі не виявляють такої ініціативи. Високий рівень прояву творчої ініціативи був констатований лише у 3,8% учнів (табл. 2).

Таблиця 2

**Розподіл учнів за рівнем прояву творчої ініціативи
(за результатами проведених спостережень та бесід)**

Рівні прояву творчої ініціативи	Загальна кількість	
	N=472	%
Високий рівень	18	3,8
Середній рівень	303	64,2
Низький рівень	151	32,0
Σ	472	100

Кореляційну матрицю взаємозв'язків змістових компонентів творчої ініціативи представлено у таблиці 3. Кореляційний аналіз здійснювався із застосуванням методу лінійної кореляції Пірсона. Обчислені значення коефіцієнту кореляції було перевірено на статистичну значущість (на рівнях $p \leq 0,01$ та $p \leq 0,05$).

Таблиця 3

Кореляційна матриця показників творчої ініціативи підлітків

Показники	Оцінка особистісних творчих характеристик	Навчальна мотивація	Творче мислення	Вольова організація	Діяльнісний компонент
Оцінка особистісних творчих характеристик	1,00	0,03	0,33*	0,26*	0,56*
Навчальна мотивація	0,03	1,00	0,07	0,05	0,47*
Творче мислення	0,33*	0,07	1,00	0,03	0,51*
Вольова організація	0,26*	0,05	0,03	1,00	0,39*
Діяльнісний компонент	0,56*	0,47*	0,51*	0,39*	1,00

* результати значимі при $p \leq 0,01$

Діяльнісний компонент представляє собою готовність особистості виявляти творчу ініціативу у процесі вирішення проблемних ситуацій, вміння долати бар'єри та реалізовувати творчі ідеї. Під психологічною готовністю тут ми розуміємо такий психологічний стан учня, котрий передбачає мобілізацію творчих, інтелектуальних, емоційно-вольових ресурсів особистості з метою зовнішньої реалізації (представленості) продукту творчих дій. Ми вважаємо, що сформований позитивний досвід, шляхом неодноразового вияву творчої ініціативи, сприяє формуванню ініціативності, як стійкої вольової риси особистості учня.

Виявлено значимий кореляційний зв'язок у таких парах показників, як: «творче мислення» – «оцінка особистісних творчих характеристик» ($r=0,33$ при $p \leq 0,01$), «творче мислення» – «діяльнісний компонент» ($r=0,51$ при $p \leq 0,01$), «оцінка особистісних творчих характеристик» – «вольова організація» ($r=0,26$ при $p \leq 0,01$), «оцінка особистісних творчих характеристик» – «діяльнісний компонент» ($r=0,56$ при $p \leq 0,01$).

Встановлено, що чим вищий рівень розвитку креативності та оригінальності мислення, то тим більше респонденти схильні оцінювати особистісні творчі характеристики на високому рівні, а отже – більш схильні до фактичного вияву творчої ініціативи у ході навчальної діяльності, зокрема, в процесі розв'язання учбових задач.

Встановлено, що рівень оцінки особистісних творчих характеристик корелює з рівнем суб'єктивної оцінки учнями власних вольових якостей.

Виявлено значимий кореляційний зв'язок діяльнісного компоненту з кожним іншим змістовим показником творчої ініціативи учнів: суб'єктивною оцінкою, навчальною мотивацією, творчим мисленням, вольовою організацією особистості. Це свідчить про те, що високий рівень розвитку кожного із виокремлених змістових компонентів у своїй інтегративній сукупності приводить до розвитку творчої ініціативи підлітка в навчальній діяльності.

У третьому розділі дисертації – *«Психолого-педагогічні засоби формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач»* – обґрунтовано тренінгову програму формування творчої ініціативи учнів підліткового віку, яка передбачає використання спеціальних психолого-педагогічних засобів у закладах освіти.

Апробація розробленої моделі та відповідної тренінгової програми формування творчої ініціативи підлітків здійснювалася у три етапи. Перший етап передбачав установку на формування творчої ініціативи підлітків шляхом забезпечення відповідних умов навчальної діяльності; другий – діагностичний етап – передбачав психологічну діагностику п'яти змістових компонентів творчої ініціативи підлітків з метою визначення актуального рівня (високий, середній, низький) розвитку та дослідження міри вираженості кожного (особистісно-оціночного, мотиваційного, творчого, емоційно-вольового, діяльнісного) змістових компонентів творчої ініціативи у процесі розв'язання учбової задачі учнем.

Третій – власне формувальний етап – забезпечувався психолого-педагогічними засобами у навчальній діяльності, метою яких були: формування мотивації до самопізнання та самовдосконалення учнів, підвищення рівня навчальної мотивації (в тому числі, мотивації до самостійного творчого опрацювання навчального матеріалу, пошуку нестандартних способів розв'язання учбових задач), розвиток творчого мислення, формування ініціативності, як вольової риси особистості учня, формування психологічної готовності підлітків до виявлення творчої ініціативи у процесі розв'язання учбових задач.

У концептуальну основу розробки тренінгової програми формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач нами було покладено принципи діяльнісного (за О. М. Леонтьєвим, С. Л. Рубінштейном), генетичного (С. Д. Максименко) та гуманістичного (К. Роджерс) підходів, а також дидактична теорія (Дж. Дьюї, П. Я. Гальперін та Н. Ф. Талізін).

Тренінгова програма формування творчої ініціативи підлітків структурно поділена на блоки, кожен із яких відповідав виділенім 5 змістовим компонентам творчої ініціативи підлітка. Перший блок присвячений формуванню адекватних уявлень підлітка про себе, свої сильні та слабкі сторони. Завданням другого блоку було формування позитивного образу навчальної діяльності, підвищення рівня навчальної мотивації, розвиток перспективності мислення (в контексті практичної значимості навчальної діяльності, досвіду розв'язання учбових задач у реалізації поставлених особистісних цілей). Третій блок присвячений розвитку навичок

творчого мислення, формуванню вмінь підлітків знаходити нестандартні способи вирішення проблемних завдань. Завданням четвертого блоку було формування наполегливості, сміливості та рішучості. П'ятий блок був спрямований на формування практичних навичок подолання можливих особистісних бар'єрів у вияві творчої ініціативи у процесі розв'язання учбових завдань, закріплення позитивного досвіду виявлення творчої ініціативи підлітків.

Тренінгова програма розрахована на учнів підліткового віку (8-11 клас), загальний час проведення складає 18 годин (12 тренінгових сесій; тривалість кожної сесії 1 год. 30 хв.). Тренінгові заняття проводилися 2 рази на тиждень (в сумі – 3 години тренінгової роботи на тиждень).

Формувальний вплив на кожен змістовий компонент творчої ініціативи обов'язково передбачав вступне слово ведучого, вироблення та прийняття правил роботи, використання спеціальних психолого-педагогічних засобів, у відповідності до теми тренінгового заняття, й підведення підсумків.

З метою перевірки ефективності використання тренінгової програми формування творчої ініціативи підлітків було сформовано експериментальну та контрольну групи. Експериментальна група складалася з 60 учнів підліткового віку, з яких: 7 респондентів – учні 8-х класів, 7 досліджуваних – учні 9-класів, 8 – учні 10-х класів та 8 – учні 11-х класів. Контрольну групу представляли 90 досліджуваних, із яких: 22 – учні 8-х класів, 28 досліджуваних – учні 9-класів, 18 – учні 10-х класів та 22 – учні 11 класів. До експерименту учні залучалися за бажанням.

При визначенні досліджуваної вибірки підліткового віку ми спиралися на класичні періодизації вікового розвитку. Так, у періодизації Д. Б. Ельконіна цей віковий період представлений у два етапи: 1) 12-14 років – молодший підлітковий вік; 2) 15-17 років – старший підлітковий вік. Л. С. Виготський визначає підлітка у вікових межах 13-17 років, Е. Еріксон називає віковий проміжок у 12-18 років, Л. І. Божович – 12-17 років, Г. Крайг до підліткового періоду відносить особистостей віком 12-19 років.

В експериментальній групі нами було використано комплекс психолого-педагогічних засобів, представлений у тренінговій програмі формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач. У контрольній групі цільовий формувальний вплив не здійснювався.

У результаті формувального експерименту було встановлено зростання рівнів прояву основних змістових компонентів творчої ініціативи у досліджуваних експериментальної групи. Зафіксовано статистично значущі відмінності, порівняно з контрольною групою, між результатами констатувального та контрольного зрізів.

Результати порівняльного аналізу показників мотиваційного, особистісно-оціночного, творчого, емоційно-вольового та діяльнісного компонентів творчої ініціативи досліджуваних контрольної та експериментальної груп, отримані до та після формувального експерименту, представлено в таблиці 4.

Порівняльний аналіз середніх показників розвитку змістових компонентів творчої ініціативи у контрольній та експериментальній групах підлітків до та після формувального експерименту

Змістові компоненти	КГ (n=90)		t (при $p \leq 0,05$)	ЕГ (n=60)		t (при $p \leq 0,05$)
	До формувального експерименту	Після формувального експерименту		До формувального експерименту	Після формувального експерименту	
Мотиваційний	4,1	4,5	0,1	3,8	6,2	2,5
Особистісно-оціночний	62,9	64,8	0,4	70,2	84,3	3,0
Творчий	64,2	62,8	0,4	64,8	78,3	3,
Емоційно-вольовий	76,6	77,8	0,7	77,5	85,0	2,0
Діяльнісний	1,8	2,0	0,4	1,6	2,4	3,3

Так, після завершення формувального експерименту в експериментальній групі за t – критерієм Ст'юдента діагностовано зростання міри прояву творчої ініціативи за такими показниками: навчальна мотивація ($t=2,5$ при $p \leq 0,05$), самооцінка ($t=3,0$ при $p \leq 0,05$), творчість та нестандартність мислення у процесі пошуку розв'язку задачі ($t=3,1$ при $p \leq 0,05$), ініціативність та наполегливість ($t=2,0$ при $p \leq 0,05$), готовність до вияву творчої ініціативи та зовнішньої представленості розв'язку задачі ($t=3,3$ при $p \leq 0,05$).

Дані рис. 2 свідчать, що в експериментальній групі, після проведення формувального впливу, зафіксовано 12,6 % (+8,8 %) учнів з високим рівнем прояву творчої ініціативи у ході розв'язання учбових задач, 74,6% підлітків із середнім рівнем (+10,8 %). Підлітки із низьким рівнем прояву творчої ініціативи в експериментальній групі складають 12,8%, тоді як у контрольній групі - 32,0%.

За результатами формувального експерименту, мета якого полягала в апробації авторської програми, показники формування творчої ініціативи досліджуваних експериментальної групи виявились достовірно вищими (на рівні $p \leq 0,05$) за аналогічні показники досліджуваних контрольної групи, що свідчить про ефективність формувальних впливів.

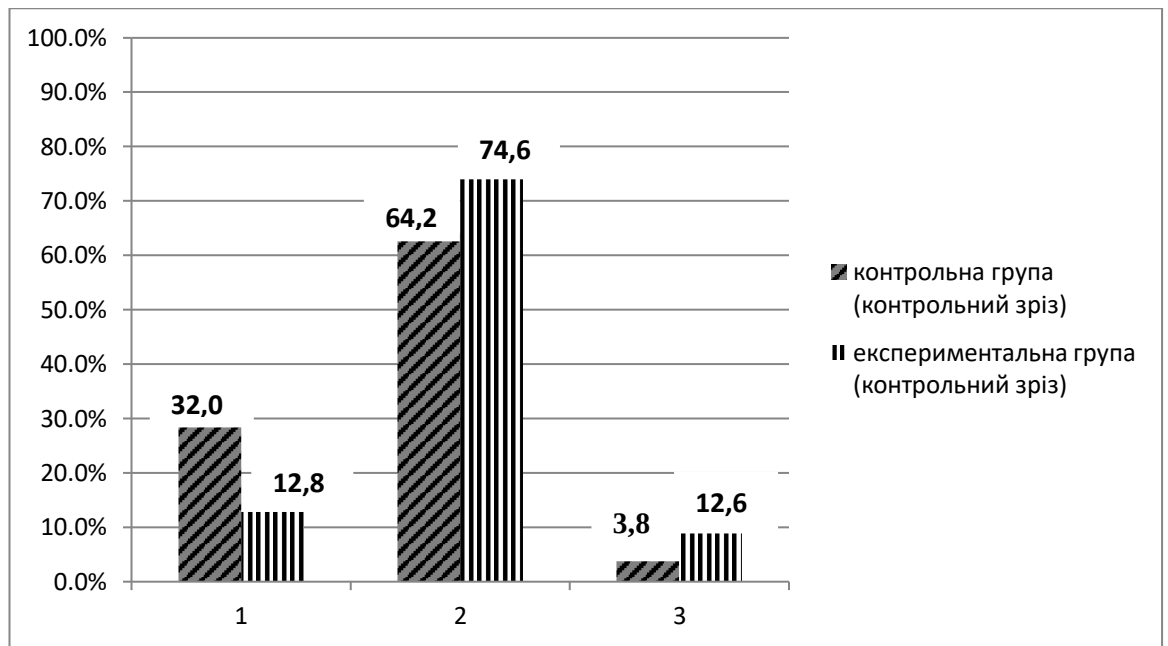

Рис. 2 Рівні прояву творчої ініціативи підлітків в експериментальній та контрольній групах за результатами контрольного зрізу:
1 – низький рівень; 2 – середній рівень; 3 – високий рівень

Результати формувального експерименту підтвердили можливість цілеспрямованого сприяння формуванню творчої ініціативи підлітків у процесі розв’язання учбових задач. Отримані результати експериментальної роботи підтверджують ефективність використання розробленої авторської тренінгової програми.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв’язання учбових задач.

1. На основі проведеного теоретичного аналізу визначено, що творча ініціатива – це надситуативна за своєю спрямованістю форма вияву активності особистості, результатом чого є суб’єктивно якісно новий та оригінальний продукт (об’єкт), особистісно значимий для суб’єкта.

Структуру творчої ініціативи складають п’ять змістових компонентів: особистісно-оціночний (уявлення підлітка про себе, свої сильні та слабкі сторони, особистісні можливості, рівень розвитку та сформованості тих чи інших знань, умінь та навичок), мотиваційний (особливості навчальної мотивації учнів, рівень її сформованості та спрямованість) творчий (творчість, оригінальність та нестандартність мислення, вміння генерувати нові та оригінальні ідеї, знаходити та реалізовувати у практичній діяльності незвичні та нестандартні для учня способи вирішення задач), емоційно-вольовий (рішучість, самостійність, емоційна стійкість, наполегливість учня, яка проявляється у здатності пропонувати нові способи вирішення задач, не припиняти пошук розв’язання навіть у разі попередньо запропонованих помилкових варіантів) та діяльнісний (психологічна готовність підлітка

представити продукт творчої ініціативи зовні – реалізувати внутрішню творчу ідею у зовнішньому просторі, екстеріорізувати її; вміння долати бар'єри та реалізовувати творчі ідеї). Взаємозв'язок вищезазначених змістових компонентів утворює таку форму вияву активності особистості як творча ініціатива.

2. Розроблено та обґрунтовано теоретичну модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач. Зміст та структура моделі базується на змістових компонентах творчої ініціативи та виділених етапах процесу розв'язання учбових задач (ознайомлення з умовами задачі (діагностика); виокремлення відомих складових даної задачі та тієї складової, котру необхідно знайти; підбір та варіювання можливих шляхів вирішення учбової задачі (пошукова активність); розв'язання учбової задачі).

Серед головних психолого-педагогічних умов формування творчої ініціативи учнів у процесі розв'язання учбових задач виділено: встановлення суб'єкт-суб'єктної взаємодії між вчителем та учнями; створення сприятливого навчального середовища для виявлення ініціативи учнями, забезпечення мотивації до пошуку творчих способів розв'язання учбових задач.

У моделі представлено засоби формування творчої ініціативи учнів: ділові та рольові ігри, театралізовані інсценізації, групові дискусії, конференції, проектно-орієнтовані завдання, психолого-педагогічний тренінг; діагностичні засоби: спостереження, бесіда, відповідні психодіагностичні методики.

3. У результаті проведеного емпіричного дослідження структурних та рівневих особливостей творчої ініціативи підлітків встановлено наявність кореляційних взаємозв'язків між такими парами показників: «творче мислення» – «оцінка особистісних творчих характеристик» (0,33 при $p \leq 0,01$), «творче мислення» – «діяльнісний компонент» (0,51 при $p \leq 0,01$), «оцінка особистісних творчих характеристик» – «вольова організація» (0,26 при $p \leq 0,01$), «оцінка особистісних творчих характеристик» – «діяльнісний компонент» (0,56 при $p \leq 0,01$).

Виявлено прямопропорційний взаємозв'язок між фактичним рівнем розвитку творчого мислення та рівнем особистісної оцінки підлітками власних творчих характеристик, а також мірою прояву готовності учня зовнішньо представити варіант розв'язку задачі (діяльнісний компонент).

Встановлено, що рівень оцінки особистісних творчих характеристик корелює з рівнем суб'єктивної оцінки учнями власних вольових якостей. Чим вища оцінка особистісного рівня розвитку творчого мислення, тим більша вірогідність надання високої оцінки й рівню розвитку вольових якостей підлітків.

Визначено наявність значимого кореляційного зв'язку діяльнісного компоненту з кожним іншим змістовим показником творчої ініціативи учнів: суб'єктивною оцінкою (0,56 при $p \leq 0,01$), навчальною мотивацією (0,47 при $p \leq 0,01$), творчим мисленням (0,51 при $p \leq 0,01$), вольовою організацією особистості (0,39 при $p \leq 0,01$). Виявлено, що високий рівень розвитку

кожного із виокремлених змістових компонентів у своїй інтегративній сукупності призводить до розвитку творчої ініціативи підлітка.

4. Враховуючи результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження проблеми, розроблено тренінгову програму формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач та експериментально перевірено її ефективність. Аналіз результатів проведеного формувального експерименту показав, що в експериментальній групі зросла кількість осіб із високим (+8,8 %) та середнім (+10,8 %) рівнем прояву творчої ініціативи у ході розв'язання учбових задач. Підлітки із низьким рівнем прояву творчої ініціативи в експериментальній групі склали 12,8%, тоді як у контрольній групі – 32,0%. Показники формування творчої ініціативи респондентів експериментальної групи виявились достовірно вищими за аналогічні показники респондентів контрольної групи, що свідчить про ефективність формувальних впливів.

Результати формувального експерименту підтвердили можливість цілеспрямованого сприяння формуванню творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач шляхом створення визначених психолого-педагогічних умов та використання відповідних психолого-педагогічних засобів.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у напрямку розширення методичної бази, пошуку, розробки та вдосконалення шляхів, методів оптимізації формування творчої ініціативи учнів різних вікових категорій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, надруковані у виданнях, що затверджені як фахові в галузі психології:

1. Хабірова, Л. І. (2016) «Теоретичні аспекти дослідження творчості в психологічній науці», *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, Видавництво «Фенікс», Київ, Випуск 22, Том XII, С. 307–316.

2. Хабірова, Л. І. (2017) «Творча активність як умова особистісного розвитку школярів підліткового віку», *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, Видавничий дім «Гельветика», Херсон, Випуск 3, С. 102–106.

3. Хабірова, Л. І. (2017) «Психологічні особливості формування творчої ініціативи підлітків в процесі навчання», *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології» Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України і Кам'янець–Подільського національного університету імені Івана Огієнка*, Видавництво «Аксіома», Кам'янець-Подільський, Випуск 38, С. 409–421.

4. Хабірова, Л. І. (2018) «Реалізація творчого потенціалу підлітка в процесі розв'язання навчальних задач», *Збірник «Теорія і практика сучасної*

психології», Видавництво Класичного приватного університету, Запоріжжя, Випуск 2, С. 182-185.

5. Хабірова, Л. І. (2018) «Психолого-педагогічні засоби формування творчої ініціативи підлітків у навчальній діяльності» [Електронний ресурс], *Електронний журнал «Технології розвитку інтелекту»*, Київ, Випуск 9 (20), Доступно: http://psytir.org.ua/upload/journals/2.20/authors/2018/Khabirova_L_I_Psykhologo_pedagogichni_zasoby_formuvannia_tvorchoyi_initsiatyvy_pidlitkiv_u_navchalnyi_diyalnosti.pdf.

Публікації у виданнях інших держав:

6. Хабірова, Л. И. (2018) «Роль толерантности педагога в формировании творческой инициативы школьников в условиях образовательной евроинтеграции», *Modern Science, Moderní věda, Praha, Česká republika, Nemoros*, 2, С. 85-90. (ISSN 2336-498X).

Публікації в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій:

7. Хабірова, Л. І. (2016) «Теоретичний аналіз поняття творчої особистості в українській психологічній науці», *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі: Матеріали I Міжнародного науково-практичного семінару*, Медобори, Кам'янець-Подільський, С. 110–112.

8. Хабірова, Л. І. (2016) «Учбова задача як механізм розвитку творчості учня», *Альманах QN (Qvestiones Naturales)*, Видавничий дім «Ельдорадо», Суми, С. 79–83.

9. Хабірова, Л. І. (2016) «Психологічні особливості учбової задачі як засобу розвитку творчості учнів», *Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи: збірник наукових матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Видавець Шевченко Р. В., Полтава, С. 103–106.

10. Хабірова, Л. І. (2016) «Психологічний зміст поняття творчої ініціативи учня в навчальній діяльності», *Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції*, ГО «Південна фундація педагогіки», Одеса, С. 44–47.

11. Хабірова Л. І. (2016) «Психологічні особливості творчої ініціативи як форми прояву пізнавальної активності учня», *Розвиток науки і освіти у сучасному світі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, ГО «Інститут освітньої та молодіжної політики», Київ, С. 40–44.

12. Хабірова, Л. І. (2016) «Творча ініціатива учнів як умова формування екологічної свідомості», *Обласний науково-практичний семінар «Формування екологічного світогляду та розвитку екологічної культури в середній та вищій школі»*, Полтава, С.91-93.

13. Хабірова, Л. І. (2016) «Творча ініціатива учнів та здоровий спосіб життя», *Досягнення та перспективи дослідження феномену здоров'я у*

сучасній психологічній науці: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, ТОВ «Нілан-ЛТД», Вінниця, С. 186-190.

14. Хабірова, Л. І. (2017) «Формування творчої ініціативи учнів як психолого-педагогічна проблема здоров'язбереження», *Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи: збірник наукових матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Видавець Шевченко Р. В., Полтава, С. 201–204.

15. Хабірова, Л. І. (2017) «Творча ініціатива учнів як умова формування природничо-наукової компетентності», *Природнича освіта і наука для сталого розвитку України: проблеми і перспективи. Збірник наукових матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції*, Глухів, С. 105-109.

16. Хабірова, Л. І. (2018) «Особливості навчальної мотивації підлітків з різним рівнем розвитку творчого мислення», *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції*, Медобори, Кам'янець-Подільський, С. 164-169.

17. Хабірова, Л. І. (2018) «Роль особистісної рефлексії у формуванні творчої ініціативи підлітка», *Психологічні координати розвитку особистості: реалії та перспективи: збірник наукових матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Видавець Шевченко Р. В., Полтава, С. 183-186.

18. Хабірова, Л. І. (2018) «Творча ініціатива особистості як механізм подолання інтолерантності», *IV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми психологічної теорії та практики»*, ТОВ «Нілан-ЛТД», Вінниця, С. 202-206.

АНОТАЦІЇ

Хабірова Л.І. Формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний університет «Острозька академія», Острог, 2019.

Дисертаційна робота присвячена теоретико-експериментальному дослідженню формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач.

У роботі представлений теоретико-методологічний аналіз психологічного змісту поняття «творча ініціатива», визначено її структурну модель, психолого-педагогічні умови та засоби формування. На основі аналізу психологічних особливостей розвитку підлітків, визначених змістових компонентів творчої ініціативи та їх взаємозв'язку з виділеними процесуальними етапами розв'язання учбових задач, обґрунтовано модель формування творчої ініціативи підлітків у процесі розв'язання учбових задач.

Емпірично встановлено взаємозв'язок рівня розвитку творчого мислення з суб'єктивною оцінкою підлітками особистісних творчих характеристик та готовністю до зовнішньої реалізації творчого задуму. Визначено, що високий рівень розвитку кожного із виокремлених змістових компонентів у своїй інтегративній сукупності приводить до розвитку творчої ініціативи учня.

Розроблена та апробована тренінгова програма формування творчої ініціативи підлітків може бути використана практичними психологами закладів освіти, працівниками психологічних служб з метою розвитку творчості та ініціативності учнів.

Ключові слова: творча ініціатива, підліток, учбова задача, розв'язання учбової задачі, навчання, модель та програма формування творчої ініціативи.

Хабилова Л.И. Формирование творческой инициативы подростков в процессе решения учебных задач. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный университет «Острожская академия», Острог, 2019.

Диссертация посвящена теоретико-экспериментальному исследованию формирования творческой инициативы подростков в процессе решения учебных задач.

В работе представлен теоретико-методологический анализ психологического содержания понятия «творческая инициатива», определено ее структурную модель, психолого-педагогические условия и средства формирования. На основе анализа психологических особенностей развития подростков, определенных содержательных компонентов творческой инициативы и их взаимосвязи с выделенными процессуальными этапами решения учебных задач, обоснована модель формирования творческой инициативы подростков в процессе решения учебных задач.

Эмпирически установлена взаимосвязь уровня развития творческого мышления с субъективной оценкой подростками личностных творческих характеристик и готовностью к внешней реализации творческого замысла. Определено, что высокий уровень развития каждого из выделенных содержательных компонентов в своей интегративной совокупности приводит к развитию творческой инициативы ученика.

Разработана и апробирована тренинговая программа формирования творческой инициативы подростков может быть использована практическими психологами учебных заведений, работниками психологических служб с целью развития творчества и инициативности учащихся.

Ключевые слова: творческая инициатива, подросток, учебная задача, решение учебной задачи, обучение, модель и программа формирования творческой инициативы.

Khabirova L. I. Formation of creative initiative of teenagers in the in the process of solving educational tasks. – Manuscript.

Dissertation for degree of the Candidate of science in Psychology, specialty 19.00.07 – pedagogical and developmental psychology. – National University of Ostroh Academy, Ostroh, 2019.

The dissertation is devoted to theoretical and experimental study of the formation of creative initiative of teenagers in the process of solving educational problems.

The first section presents a theoretical and methodological analysis of the psychological content of the “creative initiative” concept, provides insight into psychological peculiarities of the formation of creative initiative of adolescence and defines the main psychological conditions and means of its formation. The author's understanding of the notion of creative initiative is presented as a supra-situational orientation of the individual's activity performance that results in a subjectively qualitatively new and original product (object) that is personally significant to the subject.

On the basis of the conducted theoretical and methodological analysis, the author developed and presented a structural content model of the definition of “creative initiative”, in which five content components are identified: motivation, personality assessment, creativity, emotional willpower and activity.

On the basis of the author's understanding of the concept of “creative initiative” and certain stages of solving the educational task, the author presents in the dissertation work the model of formation of the creative initiative of teenagers in the process of solving educational tasks, where the author identifies such psychological and pedagogical conditions and means of formation. The author refers to the main psychological and pedagogical conditions: the establishment of subject-to-subject interaction between the teacher and the student, the creation of a favorable pedagogical environment for teenagers to develop initiative, providing students with motivation to find creative ways to solve educational tasks. Among the means of the creative initiative development in students, we highlight the following: business games and role play, performance, group discussions, conferences, project-oriented tasks, psychological and pedagogical training. All of these facilities are interactive, involving team work between groups of students, between students and teachers in order to solve the tasks.

The second section of the dissertation research presents the explanations of the methodology of studying the creative initiative of teenagers in the process of educational task completion, a complex of psycho diagnostic tools, in accordance with each defined content component of the creative initiative of teenagers. On the basis of the conducted mathematical-statistical analysis the interpretation of the obtained results of the observational study are presented. It has been experimentally established that the level of the creative initiative developed by teenagers in the process of educational tasks completion depends on the subjective assessment by the students of the personal level of development of creative thinking and the actual level of development of the volitional formation of the personality.

In the third section of the dissertation, the author identified the main stages of formation of creative initiative of teenagers: preparatory, diagnostic and forming; The training program of formation of creative initiative of teenagers in the process of educational tasks completion is grounded and presented. The content of the training program includes a system of psychological and pedagogical means for the development of each of the 5 selected content components of the creative initiative of the teenager: motivation - through the formation of a positive image of educational activities, raising the level of educational motivation; personality assessment - through the formation of an adequate level of self-esteem, self-reflection skills and self-perfection; creativity - through the development of creativity thinking, the formation of verbal and communicative creativity; emotional willpower - through the development of initiative, independence and persistence, as volitional personality traits; activity - through the getting of positive experience of expressing creative initiative, the formation of intrinsic availability.

The effectiveness of the developed training program confirmed the results of the educational experiment, after which the indicators of creative initiative formation increased significantly in the experimental group ($p \leq 0,05$, $p \leq 0,01$), while such growth was not observed at the statistically significant level in the control group. The results of the educational experiment confirmed the possibility of targeted assistance in forming the creative initiative of teenagers in the educational process in educational institutions.

The scientific novelty of the research was grounded on the fact that in the dissertation research for the first time the structure-content model of creative initiative was substantiated theoretically and proposed the psychological conditions and psychological and pedagogical means of formation of creative initiative of teenagers in the process of solving educational tasks were determined, and the author's training program for the formation of creative initiatives of teenagers was created.

The practical importance of the dissertation research is to develop a training program for the formation of a creative initiative of teenagers, which can be used by practical psychologists of educational institutions, employees of psychological services in order to develop the creativity and initiative of students in full. The single elements of the program may be useful in the practice of teachers, practical psychologists, social workers, trainers, parents and teenagers.

The priority direction of further development of research subject is expanding the methodological basis of diagnosing and forming the creative initiative of students of different age groups in the process of solving educational tasks.

Key words: creative initiative, teenager, educational task, solving the educational task, study, model and program of formation of creative initiative.